„Fundamenta Europaea" · Fasciculus I
Gniezno 2002 · ISSN 0137-3404

Monika Miazek
POZNAŃ

Rosyjska misja prawosławna w Pekinie – rys historyczny

Kontakty między Rosją i Chinami, dwiema potęgami położnymi w bezpośredniej bliskości, przez całe stulecia były bardzo ograniczone. Każde z tych państw, zajęte swoimi problemami wewnętrznymi, rozwijało się w sposób niezależny, aż do czasów względnej stabilizacji w wieku XVII, kiedy obydwa mocarstwa znalazły się w stanie najwyższej ekspansji terytorialnej. Wówczas nadamurskie konflikty przygraniczne zapoczątkowały historię kontaktów między Chinami i Rosją, a w ich rezultacie rozpoczął się stopniowy rozwój współpracy gospodarczej i politycznej. Był to również impuls do przenikania rosyjskiej kultury, a wraz z nią prawosławia, na obszary Państwa Środka. Jakkolwiek proces ten nie postępował szybko, jednak był bardzo systematyczny. Pierwsze rosyjskie poselstwo przybyło do Pekinu w 1618 r. Następnie jeszcze w 1656 r. i w 1676 r. wysyłano do Chin kolejne delegacje, celem nawiązania przyjacielskich stosunków między obydwoma państwami[1]. Początkowo nie przynosiły one pozytywnych efektów.

W tym samym czasie, gdy carskie służby dyplomatyczne podejmowały starania na rzecz porozumienia między Rosją i Chinami, kozacy syberyjscy stopniowo budowali kolejne twierdze coraz bliżej terenów należących do Chin. W 1651 r. założono garnizon Albazin nad Amurem, najważniejszy rosyjski fort w tym rejonie. Cesarz Kangxi (1655-1723), dążąc do uzyskania wpływów w całej Azji centralnej, po opanowaniu buntów na południu swojego kraju zwrócił się ku północy, by powstrzymać ekspansję rosyjską na linii Amuru. W efekcie w 1685 r. wojska mandżurskie zaatakowały, a następnie zdobyły Albazin. Mieszkańcy miasta musieli wrócić na Syberię, z wyjątkiem kilkudziesięcioosobowej grupy, która została przesiedlona do Pekinu, gdzie mężczyzn wcielono do armii chińskiej – stanowili odtąd rosyjską setnię w gwardii cesarskiej. Pośród przesiedlonych do stolicy Chin znalazł się również ksiądz Maksym Leontjew. Cesarz Kangxi ofiarował nowo przybyłym teren w północnej części miasta oraz dawną buddyjską świątynię, która została wkrótce przebudowana na kaplicę pod wezwaniem św. Mikołaja Cudotwórcy[2]. Tam ojciec Maksym,

1 Na czele delegacji z 1676 r. stał Nikołaj Gawriłowicz Spafarij (1636-1708), a swojej pomocy jako tłumacz i pośrednik udzielał mu Ferdinand Verbiest SI (1623-1688). Opis tego poselstwa oraz towarzyszące mu okoliczności można znaleźć w: J. F. Baddeley, *Russia, Mongolia, China,* 2 vols., London 1919, vol. II, ss. 204-446.

2 W roku 1696 kaplica została konsekrowana i przemianowana na kościół Mądrości Bożej. Chińczycy nazywali tę świątynię *Luochamiao.* Nazwa ta pochodzi od terminu *luocha,*

który przywiózł ze sobą księgi liturgiczne oraz ikony, zaczął sprawować posługę kapłańską i w ten sposób zainaugurował istnienie Kościoła prawosławnego w samym sercu Państwa Środka. Sprawował on pieczę nad rosyjską wspólnotą prawosławną w Pekinie aż do swojej śmierci w 1712 r. Rosyjscy osadnicy zasymilowali się dosyć szybko z miejscową ludnością poprzez związki małżeńskie, a traktat w Nerczyńsku (1689 r.) uregulował na pewien czas sytuację między Rosją i Chinami[3]. Uspokojenie w stosunkach politycznych i osobista przychylność chińskiego cesarza stwarzały misji pekińskiej dobre warunki do rozwoju.

Nie bez znaczenia pozostawał również fakt, że działalność misji miała zdecydowane poparcie władz państwowych Rosji. Od samego początku towarzyszyło jej zainteresowanie cara Piotra I, co więcej – można powiedzieć, że stanowiła ona przedmiot jego szczególnej troski[4]. Wcześniej Kościół prawosławny był zainteresowany działalnością ewangelizacyjną wyłącznie w obrębie granic państwa rosyjskiego, dopiero Piotr I wysłał misjonarzy poza granice swojego imperium – skierował ich do Chin. W znacznym stopniu zaważyło to na charakterze misji – zarówno w pierwszym okresie jej istnienia, jak i w latach późniejszych. Car rozumiał, że Rosja musi mieć w Chinach własnych przedstawicieli dla rozwoju kontaktów handlowo-politycznych oraz w celu opanowania języków (chińskiego, mandżurskiego, mongolskiego), co pozwoliłoby zrezygnować z pomocy jezuitów, którzy dotychczas byli tłumaczami i pośrednikami w kontaktach rosyjsko-chińskich[5]. Dlatego właśnie w ukazie z 18.06.1700 r. Piotr I polecał metropolicie kijowskiemu, żeby wskazał młodych, wykształconych ludzi gotowych do studiowania języków chińskiego i mandaryńskiego, którzy mogliby następnie pokierować misją pekińską. Car stawiał szczególny nacisk na odpowiednie wykształcenie kandydatów, zależało mu bowiem, aby jego przedstawiciele w Chinach reprezentowali równie wysoki poziom, jak przebywający tam misjonarze jezuiccy. W ukazie carskim określone zostały również najważniejsze cele misji:

wywodzącego się od indyjskiego słowa *raksha* – „demon", którym w XVII wieku Chińczycy określali Rosjan osiedlających się w rejonie Amuru.

3 Ustalono wówczas przebieg granicy między obydwoma państwami, a rosyjscy kupcy uzyskali możliwość wjazdu do Pekinu co dwa lata. Jak podaje Kenneth Scott Latourette, traktat z Nerczynska był pierwszym formalnym porozumieniem między Chinami i państwem europejskim, por.: K. S. Latourette, *A History of Christian Missions in China*, New York 1929, s. 199.

4 Piotr I przeprowadził podczas swojego panowania reformę Cerkwi prawosławnej, której efektem było podporządkowanie Kościoła państwu. Utworzenie misji pekińskiej było jednym z następstw tej reformy. Vincent Chen w ten sposób podsumowuje politykę Piotra I wobec Kościoła: „Peter did not have a high degree of respect for the church, but he always used it for the good of the state". Por.: V. Chen, *Sino-Russian relations in the XVIIth Century*, The Hague 1966, s. 114.

5 Starania Piotra I o rozwój rosyjskiej misji prawosławnej wynikały również stąd, że doceniał on znaczenie jezuitów na dworze pekińskim. W zamian za swoją pomoc w utrzymywaniu rosyjsko-chińskich kontaktów misjonarze jezuiccy próbowali uzyskać od cara zgodę na korzystanie przez nich z lądowej drogi do Chin (prowadzącej przez Moskwę, Kazań, Tobolsk, Tomsk, Irkuck, Urgę do Pekinu). W 1718 r. Piotr I obiecał jezuitom swobodę korzystania z tej drogi. Niestety już w 1719 r. polecił zakonnikom Societatis Iesu, aby opuścili Rosję. Rosyjska historiografia bardzo często obwiniała Towarzystwo Jezusowe o wszystko złe, co zaszło we wczesnych stosunkach rosyjsko-chińskich.

1) pośredniczenie w stosunkach między Rosją i Chinami;
2) podtrzymywanie chrześcijaństwa wśród rosyjskich kolonizatorów i w miarę możliwości szerzenie go między Chińczykami;
3) dostarczenie tłumaczy na potrzeby politycznych oraz gospodarczych stosunków między Rosją i Chinami.

Te cele, nieznacznie tylko zmodyfikowane, stanowiły wyznacznik działalności Prawosławnej Misji Duchownej w Pekinie przez wszystkie lata jej istnienia. W poszczególnych okresach zmieniała się jedynie kolejność powyższych priorytetów.

Rozwojowi misji sprzyjały również władze chińskie. Szczególny status uzyskali w Pekinie już przybysze z Albazinu[6]. Po śmierci ojca Maksyma Leontjewa albazyńczycy otrzymali oficjalne pozwolenie na sprowadzenie ze swej ojczyzny nowych kapłanów. W związku z tym rozpoczęto w Rosji przygotowania do utworzenia stałej placówki i w 1716 roku do Pekinu przybyła pierwsza oficjalna Rosyjska Misja Prawosławna[7], na czele której stał archimandryta Hilarion Leżajskij. Towarzyszył mu jeden ksiądz, jeden diakon i 7 psalmistów. Był to oficjalny początek działalności misji, której legalny status został następnie sformalizowany w traktacie z Kiachty (1728). Leżajskij został uroczyście przyjęty w Pekinie i według instrukcji cesarza Kangxi nadano mu rangę mandaryna piątego stopnia, księdzu i diakonowi zaś nadano rangę mandarynów siódmego stopnia. Uzgodniono, że cesarz będzie co miesiąc otrzymywał sprawozdanie z działalności misji. Liberalna polityka dworu Qing oraz dobre warunki bytowania zapewniały misji rozwój, jakkolwiek nie prowadzono jeszcze wówczas żadnej działalności ewangelizacyjnej. I Misja stała się zaczątkiem dialogu rosyjsko-chińskiego, w czym badacze tematu na ogół upatrują jej największych osiągnięć[8].

Wraz z przybyciem Hilariona Leżajskiego do Pekinu rozpoczęła się 250-letnia historia Prawosławnej Misji Duchownej w Pekinie. Istniała ona, mimo zmieniających się warunków politycznych, aż do połowy XX wieku. W tym czasie zgodnie z postanowieniami traktatu w Kiachcie jej skład był wymieniany co 7-10 lat. Misja pekińska ma swoją własną chronologię, liczoną według zmian na stanowisku przełożonego[9]:

I Misja (1716-1728) – Hilarion Leżajskij / Innocenty Kulczyckij
II Misja (1729-1735) – Antonij Płatkowskij
III Misja (1736-1745) – Hilarion Trusow

6 Potomkowie albazyńczyków żyją w Pekinie do dzisiaj i stanowią oddzielną grupę etniczną w tamtejszej wspólnocie prawosławnej.

7 Najszersze i najbardziej szczegółowe omówienie początków oraz pierwszego okresu działalności Prawosławnej Misji Duchownej w Pekinie stanowi monografia Erica Widmera, *The Russian Ecclesiastical Mission in Peking during the Eighteenth Century*, Cambridge 1976.

8 Dina Douborovskaya w ten sposób ocenia znaczenie I Misji: „In the larger view, the first Orthodox mission to Beijing remained part of the interest in «opening» China which origined in Russia after the first Treaty of Nerchinsk in 1689. In this sense, the very existence of the institutions of the relationship were more important then the extent of their success"., Por.: D. V. Doubrovskaya, „The Russian Orthodoxy Church in China", w: red. Stephen Uhalley Jr., Xiaoxin Wu, *China and Christianity. Burdened Past, Hopeful Future*, New York –London 2001, ss. 167.

9 Por.: T. Wiśniewski, *Die Russisch-Orthodoxe Kirche in China. Im Dienst der Politik, der Wissenschaft und des Evangelismus (I)*, w: „China heute" XVI (1997), nr 3-4 (91-92), s. 118.

IV Misja (1745-1755) – Gerwazij Linżewskij
V Misja (1755-1771) – Amwrosij Jumatow
VI Misja (1771-1781) – Nikołaj Cwet
VII Misja (1781-1794) – Ioakim Siskowskij
VIII Misja (1794-1807) – Sofronij Gribovskij
IX Misja (1807-1821) – Iakinf Biczurin
X Misja (1821-1830) – Petr Kamenskij
XI Misja (1830-1840) – Weniamin Moracewic
XII Misja (1840-1849) – Polikarp Tugarinow
XIII Misja (1850-1858) – Palladij Kafarow
XIV Misja (1858-1864) – Gurij Karpow
XV Misja (1865-1878) – Palladij Kafarow
XVI Misja (1879-1883) – Flawian Gorodeckij
XVII Misja (1884-1896) – Amfilochij Lutowinow
XVIII Misja (1896-1931) – Innokentij Figurowskij
XIX Misja (1931-1933) – Simon Winogradow
XX Misja (1933-1956) – Wiktor Swjatin.

W dziejach misji pekińskiej wyszczególniono też okresy, wyznaczone przez wydarzenia historyczne, które w decydujący sposób wpływały na zmiany w jej funkcjonowaniu i stawiane przed nią cele. Periodyzacja ta wygląda następująco: 1685-1716 – przenikanie prawosławia do Chin; 1716-1858 – działalność misji w Pekinie; 1858-1900 – rozprzestrzenianie się prawosławia po terytorium Chin; 1900-1917 – rozbicie prawosławia w Państwie Środka; 1917-1949 – okres schyłkowy, aż po rok 1956, kiedy większość rosyjskich wyznawców prawosławia opuściła Chińską Republikę Ludową; od 1957 – istnienie Chińskiego Autonomicznego Kościoła Prawosławnego[10]. Poszczególne okresy warte są bliższego omówienia.

Po śmierci archimandryty Hilariona w 1718 r. w celu podniesienia rangi misji pekińskiej na jej czele chciano postawić biskupa, którym został wybrany Innocenty Kulczyckij. Piotr I nie wyraził wprawdzie zgody na ścisłe określenie podległych mu miast[11], żeby nie wprowadzać zadrażnień między misją pekińską i jezuitami, ale o. Innocenty otrzymał polecenia objęcia zwierzchnictwa nad pekińską placówką. Ze względu na napięcia polityczne pomiędzy Rosją i Chinami Kulczyckij nie mógł jednak dotrzeć do Pekinu[12]. Nie udało mu się nawet wjechać do Państwa Środka – dwukrotnie został zatrzymany na granicy, skąd po kilkumiesięcznym oczekiwaniu powrócił do Irkucka[13], a misja przez 11 lat pozostawała bez zwierzchnika.

10 Por.: N. E. Ablova, *Iz istorii Russkoj Prawoslawnoj Cerkwi v Mandżurii*, „Kitajskij Błagowiestnik" 1 (2001), ss. 21-22.

11 Proponowano, by Kulczyckij był biskupem Pekinu z administracją nad syberyjskimi miastami Irkuckiem i Nerczyńskiem.

12 Cesarz Yongzhen obawiał się zachodniej infiltracji. Zgodę na wjazd do Chin otrzymał w tym czasie tylko ambasador Sawa Władysławicz-Raguzinskij, wysłany przez carycę Katarzynę II, który prowadził negocjacje w sprawie traktatu w Kiachcie, por.: red. N. Standaert, *Handbook of Christianity in China. Volume one: 635-1800*, Leiden – Boston – Köln 2001, s. 370; E. Widmer, op. cit., ss. 76-79.

13 Innocenty Kulczyckij zajął się ofiarnie propagowaniem wiary prawosławnej wśród ludów Syberii. Zmarł w Irkucku w 1731 r., w roku 1764 został kanonizowany i uznany za patrona misji dalekowschodnich.

Dopiero traktat w Kiachcie, podpisany 14 czerwca 1728 roku, zmienił tę sytuację. Dokonano wówczas rewizji granicy rosyjsko-chińskiej, z korzyścią dla Rosji, rosyjscy kupcy zaś uzyskali prawo wjazdu do Chin[14]. Piąty artykuł traktatu[15], określał prawa i przywileje misji pekińskiej, która otrzymała wówczas m.in. zezwolenie na budowę świątyni i budynków świeckich oraz zgodę na przyjazd 4 młodych studentów i 2 osób w wieku dojrzałym, znających rosyjski i łacinę, w celu nauki języków chińskiego, mandżurskiego i mongolskiego[16]. Stojący na czele misji archimandryta miał odtąd oficjalnie pełnić funkcję rosyjskiego ambasadora. Ze swej strony władze chińskie zapewniały misji wsparcie finansowe i dopełnienie wszelkich miejscowych formalności, strona rosyjska zobowiązała się do ponoszenia kosztów związanych z budową i funkcjonowaniem nowej świątyni[17]. W 1729 r. II Misja osiedliła się ostatecznie w siedzibie ambasadorskiej, którą oddano jej do dyspozycji, a nowym zwierzchnikiem został archimandryta Antoni Płatkowskij. Zarówno on, jak i przełożeni kilku następnych misji koncentrowali się w głównej mierze na zadaniach politycznych, dlatego prawie cały wiek XVIII w działalności misji pekińskiej został zdominowany przez aspekt polityczny i trudno byłoby mówić wówczas o większych sukcesach na polu ewangelizacji czy nauki[18]. Pod koniec XVIII wieku wspólnota prawosławna w Pekinie liczyła cztery kobiety i trzydziestu mężczyzn, w tym zaledwie pięciu Chińczyków.

Należy odnotować, że pierwsi uczestnicy misji byli w znacznej mierze ludźmi prostymi. Jednakże postulaty Piotra I, by do Chin wyjeżdżały osoby o odpowiednim przygotowaniu merytorycznym, wpłynęły stopniowo na poprawę tej sytuacji[19]. Od końca XVIII wieku zaczęto zwracać baczniejszą uwagę na wykształcenie i motywację kandydatów, którzy od tej pory legitymowali się częstokroć tytułami naukowymi – byli to lekarze, astronomowie, malarze i in. Wybierano ich z dwuletnim wyprzedzeniem, aby przed wyjazdem zdążyli przejść wstępny kurs języków chińskiego i mandżurskiego. W Chinach mieli oni studiować medycynę, nauki przyrodnicze, filozofię (zwłaszcza konfucjanizm), matematykę,

14 Od tej pory co 2 lata 200 kupców mogło bez opodatkowania przyjeżdżać do Pekinu, umożliwiono również swobodny handel w rejonie Kiachty i Nerczyńska.

15 Na temat traktatu w Kiachcie cf.: Fu, Lo-shu, *A Documentary Chronicle of Sino-Western Relations 1644-1820*, 2 vols., Tuscon: Univ. of Arizona Press, 1966, ss. 150-152, 160. Angielski przekład rosyjskiego tekstu piątego artykułu traktatu zamieszczony tamże, s. 512, n. 386. Angielski przekład chińskiego tekstu tegoż piątego artykułu w: E. Widmer, op. cit., s. 78.

16 Studenci zobowiązani byli nosić chiński strój i przestrzegać chińskich obyczajów. Po zakończeniu studiów mieli wracać do Rosji, by tam prowadzić działalność na rzecz zbliżenia w stosunkach rosyjsko-chińskich.

17 Finansowanie misji przez rząd rosyjski nadawało oczywiście polityczny ton działaniom tej jednostki. W dodatku ze względu na brak bieżącej komunikacji między obydwoma państwami dopływ funduszy do misji pekińskiej był uzależniony od kursujących nieregularnie karawan (2-4 razy do roku).

18 Por.: red. N. Standaert, op. cit., ss. 371-372.

19 W roku 1700 car wydał ukaz, w którym polecał znaleźć dla przyszłych uczestników misji nauczycieli języków chińskiego i mongolskiego. Konsekwencją tych poszukiwań było przybycie do Sankt Petersburga Teofila Sigfrieda Bayera, który opublikował tam w 1730 r. swoje *Museum Sinicum*, pierwszą w Europie książkę na temat języka chińskiego.
Por.: K. Lundbaek, *T. S. Bayer (1694-1738): Pioneer Sinologist*, Scandinavian Institut of Asian Studies Monograph Series, LIV, London 1988, ss. 16-20.

historię, geografię, prawo, rolnictwo, kulturę i sztukę. Wielu spośród nich było członkami korespondentami rosyjskiej Akademii Nauk i innych instytucji naukowych, którym byli zobowiązani przesyłać raporty i różnorodne eksponaty, w zamian za sprzęty, przyrządy i książki otrzymane przed wyjazdem[20]. W ten sposób misja pekińska stała się miejscem narodzin i prawdziwym bastionem rosyjskiej sinologii.

Począwszy od drugiej połowy XVIII wieku, przez misję pekińską przeszedł cały szereg największych postaci rosyjskiej sinologii: Iakinf Biczurin[21], Hilarion K. Rossochin, Piotr Kamenskij, Zachar Leontewskij, Palladij Kafarow, Flawian Gorodeckij, Nikołaj Adoratskij, Aleksij Winogradow, Gurij Karpow i in. Każdy z nich władał paroma językami dalekowschodnimi, prowadził badania nad chińską kulturą, historią i religiami tradycyjnymi, dokonywał przekładów ksiąg liturgicznych i literatury religijnej na język chiński. Szczególnie ważne było tłumaczenie *Nowego Testamentu*, dokonane i opublikowane przez archimandrytę Gurija Karpowa. Prowadzono również porównawcze badania językoznawcze, których efektem było powstawanie kolejnych, coraz bardziej szczegółowych słowników (o. Kamenskij stworzył np. „Słownik chińsko-mongolsko-mandżursko-rosyjsko-łaciński"). Ożywiona działalność naukowa przy stosunkowo niewielkim rozwoju wspólnoty prawosławnej w Chinach sprawiła, że przez niektórych badaczy działalność misji pekińskiej w latach 1861-1900 określana jest jako raczej naukowo-literacka niż ewangelizacyjna[22].

Niemniej jednak właśnie od drugiej połowy wieku XIX misja pekińska wzmogła swoje działania misyjne, do czego przyczyniło się podpisanie traktatu z Tientsin (26.06. 1858 r.)[23]. Artykuł 8 tego traktatu dotyczył propagowania wiary chrześcijańskiej na obszarze Chin[24]. Misjonarzom pozwolono przemieszczać się po obszarze wszystkich prowincji z całkowitą swobodą. Wkrótce na mocy układu z Pekinu (1860 r.) zapadła decyzja o utwo-

20 Por. Ludmiła Panskaja, *The Russian Ecclesiastical Mission in Peking*, w: idem (przekład we współpracy z: Donald D. Leslie), *Introduction to Palladii's Chinese Literature of the Muslims* („Oriental Monograph Series" XX), Canberra 1977, s. 11.

21 Ojciec Nikita Jakowlewicz Biczurin (Piczunnskij), znany jako zakonnik Iakinf (Hiacynt) (1777-1853), był jedną z największych osobowości misji pekińskiej, a także swojej epoki (utrzymywał kontakty np. z Aleksandrem Puszkinem). Nazywany ojcem rosyjskiej sinologii, zajmował się chińską historią, geografią i etnografią, stworzył pierwszy, ręcznie pisany *Słownik chińsko-rosyjski* oraz *Gramatykę języka chińskiego*. Więcej informacji na jego temat można znaleźć w: S. A. Koshin, *Über die unveröffentlichen Arbeiten des Hyazinth Bitschurin*, „Monumenta Serica" III (1938), ss. 628-644; H. Walravens, *Iakinf Bichurin. Russischer Mönch und Sinologe. Eine Bibibliographie*, Berlin 1988.

22 Por. red. M. T. Stauffer, *The Christian Occupation of China*, Shanghai 1922, s. 464.

23 Ten liczący 56 artykułów traktat zawarty został pomiędzy Wielką Brytanią i Chinami po tzw. drugiej wojnie opiumowej (1856-1860). Zawierał on ustalenia na temat posiadania przedstawicielstwa dyplomatycznego i swobody handlu na terenie całego terytorium Państwa Środka dla Wielkiej Brytanii. Całość tekstu w języku angielskim opublikowana m.in. w: D. C. Boulger, *The History of China*, 2 vols., London 1898, vol. II, ss. 568-582.

24 Artykuł odnosi się do misjonarzy głoszących wszelakie odłamy wiary chrześcijańskiej, jakkolwiek w tekście w szczególny sposób wypunktowane zostały religia rzymskokatolicka i wyznania protestanckie: „**The Christian religion**, as professed by **Protestants** or **Roman Catholics**, inculcates the practice of virtue, and teaches man to do as he would be done by. [...]". Por.: D. C. Boulger, op. cit., s. 570.

rzeniu nowego rosyjskiego konsulatu w Urdze, co w konsekwencji pozwoliło misji pekińskiej wyzwolić się od dyplomatycznych obowiązków[25]. Pozostająca dotychczas pod zwierzchnictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji misja przeszła w roku 1864 pod całkowitą kontrolę Świętego Synodu, który w swej instrukcji zakazał angażowania się misji pekińskiej w sprawy polityczne (w artykule 36 postulowano całkowitą jej niezależność od struktur dyplomacji państwowej). Od tej pory misjonarze mieli się zajmować odprawianiem nabożeństw, podtrzymywaniem wiary chrześcijańskiej w rosyjskiej wspólnocie pekińskiej, pokojowym rozszerzaniem tejże wiary wśród Chińczyków, opieką nad katechumenami i nauką języka chińskiego[26]. Dla rosyjskiej misji prawosławnej oznaczało to nowe możliwości, jakie zaczęto wykorzystywać zwłaszcza od chwili przybycia do Pekinu archimandryty Palladija Kafarowa – przełożonego XII i XV Misji, który zainicjował przekłady książek na język chiński. Czasy XIV-XVI Misji i osoby Isaija Peszkina, Flaviana Gorodeckiego, Alekseja Winogradowa, Nikołaja Adoratskiego są związane ze szczególną aktywnością translatorską i edytorską misji pekińskiej, na potrzeby rosnącej liczby chińskich wyznawców prawosławia, także poza stolicą, na chińskiej prowincji.

Rozszerzenie zainteresowań ewangelizacyjnych poza wspólnotę rosyjską w Pekinie znajduje potwierdzenie w liczbach[27]. W roku 1860 r. było w Chinach około 200 wyznaw-

25 Już w 1859 r., wkrótce po podpisaniu traktatu w Tientsin, Święty Synod wysłał do archimandryty Gurija Karpowa (przełożony XIV Misji) instrukcję, w której pierwszym punkcie napisano: „W chwili obecnej, kiedy dzięki Bożej miłości na skutek Traktatu z 1858 r. przed Misją Duchowną otwierają się w Chinach szerokie perspektywy dla głoszenia słowa Bożego, działalność Misji może zostać skierowana na propagowanie wiary prawosławnej wśród narodu chińskiego". Por.: A. Nikitin, *S.-Peterburgskaja Duchownaja Akademia i Russkaja Duchownaja Missja w Pekinie. Archimandrit Gurij (Karpow) (1814-1882)*, w: red. M. N. Bogoljubow, A. Nikitin, *Prawosławie na Dalnem Vostoke*, ss. 37-47.

26 Te postanowienia były wynikiem szerszego procesu. Wiek XIX przyniósł ogromne ożywienie w działalności misyjnej rosyjskiego Kościoła prawosławnego. W 1870 roku metropolita Moskwy Innocenty Wieniaminow stworzył Prawosławne Towarzystwo Misyjne, z siedzibą w Moskwie. Jego celem było wspieranie działalności misyjnej w kraju i za granicą poprzez: edukowanie misjonarzy, troskę o wyposażenie finansowe i materialne misji (publikacje ksiąg liturgicznych i utworów religijnych w różnych językach), budowę kościołów, szkół, szpitali, prowadzenie działalności propagandowo-informacyjnej o stanie misji. Organizacja nie miała żadnego wpływu na kierowanie akcją misyjną ani na wysyłanie misjonarzy. Dla popularyzacji dzieła misyjnego metropolita Innocenty uzyskał od Świętego Synodu zgodę na ustanowienie dwóch świąt misyjnych: 1. w uroczystość świętych Cyryla i Metodego, 2. w pierwszą niedzielę postu, zwaną też „Niedzielą Prawosławia". Kolekta dnia przeznaczana była na potrzeby misji. Od 1888 r. dni misyjne zostały nakazane dla całego Kościoła prawosławnego Rosji. Por.: Leonard Górka, *Działalność misyjna rosyjskiego Kościoła prawosławnego w XIX w.*, „Collectanea Theologica. Biuletyn misjologiczno-religioznawczy" 42 (Warszawa 1972), f. II, ss. 146-149.

27 W wykładzie *Puti prawosławia w Kitaje* wygłoszonym na International Church-Scientific Conference on Christianity in China w Moskwie (22-23.10.2001), metropolita smoleński i kaliningradzki Kiryłł zaznaczył, że w tym okresie działalność ewangelizacyjna misji pekińskiej napotykała na ograniczenia ze strony Rosyjskiego Cesarskiego Poselstwa w Chinach. Rosyjscy dyplomaci sugerowali zawężenie tych działań tylko do wspólnoty rosyjskiej, aby uniknąć zadrażnień z władzami chińskimi.

ców prawosławia. W 1883 r. wspólnota liczyła już 713 wiernych i posiadała cztery świątynie – dwie w Pekinie, jedną w Szanghaju, jedną w Dundlinau. Stopniowo wprowadzano również język chiński do liturgii i oprócz stosowania pojedynczych słów, takich jak „świątynia" (*miao*), „Bóg" (*fo*) czy „kapłan" (*la-ma*), zaczęto również odprawiać nabożeństwa po chińsku[28]. Wraz z przybyciem Innocentego Figurowskiego w marcu 1897 r. (XVIII Misja) rozpoczął się okres dynamicznej działalności misji pekińskiej, wyznaczony przez nowy program: budowa klasztoru, odprawianie nabożeństw w języku chińskim, wspieranie wspólnoty rosyjskiej w Chinach, działalność misyjna poza Pekinem, działalność na płaszczyźnie socjalnej.

Efekty tych zmian były wkrótce widoczne. Już w 1900 roku zbudowano nową kaplicę, szkołę, sierociniec, dom starców i drukarnię. Zaczęto również wydawać czasopismo *Kitajskij Błagowestnik*. Ten dynamiczny rozwój przerwało jednak powstanie bokserów (1900-1901), wymierzone przeciwko Europejczykom i wszelakim wpływom europejskim. Świątynie, drukarnie i biblioteki zniszczono, a 222 chińskich prawosławnych chrześcijan stało się ofiarami zamieszek[29]. Dotychczasowa swoista „neutralność" wyznawców prawosławia i ograniczenie się tylko do swojego środowiska, jak również brak zaangażowania w konflikty między misjonarzami rzymskokatolickimi i protestanckimi sprawiały, że nie kierowano przeciw nim żadnych ataków podczas pierwszych dwustu lat istnienia misji w Pekinie. Wiek XX przyniósł zmianę sytuacji i naznaczony był tragicznymi zwrotami w losach misji, a powstanie bokserów było tu pierwszym akordem[30].

Mimo tragicznej sytuacji po powstaniu bokserów ojciec Figurowskij wzmógł starania o odbudowę i umocnienie misji. Po przedłożeniu przez niego sprawozdania o stanie Kościoła prawosławnego w Chinach przed Świętym Synodem w Sankt Petersburgu zapadła decyzja o ustanowieniu diecezji pekińskiej. 3 czerwca 1902 roku Innocenty Figurowskij otrzymał sakrę biskupią – fakt ten został uznany za oficjalne założenie Kościoła Prawosławnego w Chinach[31]. W tym samym roku powstały poza Pekinem filie w Hankou, Szanghaju, Harbinie, Dalni i w Urdze. W 12 lat później już ponad 5 tysięcy Chińczyków było wyznawcami prawosławia, a w roku 1916 na terenie Chin było 19 świątyń prawosławnych, 34 świątynie misyjne, jeden klasztor męski, jeden klasztor żeński, 20 szkół, jedno seminarium duchowne i wiele placówek socjalno-dydaktycznych prowadzonych przez przedstawicieli

28 Według Gernota Seidego całe nabożeństwo w języku chińskim odprawiał jako pierwszy ojciec Flavian Gorodeckij, przełożony XVI Misji, por.: G. Seide, *Die Russisch Orthodoxe Kirche in China und in der Mandschurei seit dem Jahre 1918*, „Ostkirchliche Studien" 25 (1976), s. 172.

29 Zostali oni uznani za pierwszych chińskich prawosławnych świętych i stali się fundamentem Chińskiego Autonomicznego Kościoła Prawosławnego. Ich wspomnienie Kościół prawosławny obchodzi 24 czerwca.

30 Omówienie dwudziestowiecznej historii rosyjskiej Prawosławnej Misji Duchownej w Pekinie można znaleźć w: T. Wiśniewski, *Die Russisch-Orthodoxe Kirche in China. Im Dienst der Politik, der Wissenschaft und des Evangelismus (III)*, „China heute" XVII (1998), nr 1 (95), ss. 21-25.

31 Zainteresowanie zwiększeniem wpływów Rosji w rejonie Dalekiego Wschodu zadecydowało również o przychylności władz państwowych dla odbudowy misji. Mogła ona bowiem posłużyć jako narzędzie kulturowego i religijnego oddziaływania na terenie Chin, którego ważność oceniano na równi z oddziaływaniem ekonomicznym czy politycznym.

rosyjskiej misji prawosławnej. Płynące z Rosji wsparcie finansowe w znacznym stopniu przyczyniło się do tak gwałtownego odrodzenia i rozwoju misji[32].

Rewolucja w Rosji i związany z nią gwałtowny napływ emigrantów do Chin oznaczał dla chińskiego Kościoła prawosławnego kolejne zmiany. Do Państwa Środka przybyło wówczas w poszukiwaniu nowej ojczyzny około 200 tysięcy Rosjan. Wielu spośród nich zamieszkało w Mandżurii (w samym Harbinie osiedliło się 75 tysięcy), gdzie wspólnota prawosławna umocniła się bardzo szybko. Na przestrzeni lat 1920-1945 wybudowano na tym terenie ponad 40 świątyń, z czego 20 w Harbinie, który w ten sposób stał się centrum prawosławia w Chinach. Przy niektórych kościołach powstawały klasztory, zakładano instytuty naukowe, utworzono szpital, ambulatorium i aptekę, a w 1929 r. założono drukarnię, zatrudniającą rosyjskich emigrantów, gdzie publikowano księgi liturgiczne, podręczniki i literaturę religijną w nakładach ok. 100 tysięcy egzemplarzy. Poza Harbinem najważniejszymi ośrodkami prawosławia były Pekin i Szanghaj, wspólnoty istniały również w Turkiestanie (Xinjiang). Jednakże w tym czasie działalność Kościoła prawosławnego była nastawiona niemal wyłącznie na potrzeby wspólnoty rosyjskiej, koncentrując się na utrzymaniu tożsamości kulturowej wśród rosyjskich emigrantów, a ewangelizacji wśród ludności chińskiej niemal zupełnie zaprzestano (wyjątkiem był jedynie Pekin). Co istotne, wraz z wybuchem rewolucji w Rosji misja została pozbawiona płynących z ojczyzny funduszy, które wcześniej stanowiły podstawę jej utrzymania, co również stanowiło dodatkowe wyzwanie dla prawosławnej wspólnoty w Państwie Środka.

Kiedy Chińczycy w 1949 roku rozpoczęli własną rewolucję komunistyczną, znaczna część rosyjskich emigrantów opuściła Chiny. Wielki exodus przypadł zwłaszcza na lata 1955-1956. Udawali się oni głównie do Australii, Brazylii i Stanów Zjednoczonych. W rezultacie liczba wyznawców prawosławia w Chinach zmalała do 15 tysięcy. Większość świątyń zamknięto i zniszczono, a prawosławie zyskało prawny status wyznania rosyjskiej mniejszości narodowej w Chinach. Biskupi Nikander Wiktorow i Wiktor Swjatin musieli wrócić do ZSRR. Wyjazd Swjatina, zwierzchnika XX Misji, oznaczał w zasadzie koniec rosyjskiej Prawosławnej Misji Duchownej w Pekinie. W roku 1956 została ona oficjalnie zamknięta, w uzgodnieniu z rządem Chińskiej Republiki Ludowej.

Wyjazd rosyjskich zwierzchników nie był jednak równoznaczny z usunięciem prawosławia z Chińskiej Republiki Ludowej. Już w maju 1957 r. utworzono Chiński Autonomiczny Kościół Prawosławny, którego powstanie zostało zaakceptowane przez Patriarchat Moskiewski, kiedy 30 maja 1957 roku Wasilij Suan został konsekrowany na biskupa Pekinu. Jednakże działalność kościoła ograniczono tylko do dwóch ośrodków – w Pekinie i Szanghaju[33]. Wszystkie pozostałe świątynie były stopniowo zamykane, a podczas rewolucji kulturalnej (1966-1976) większość z nich obrócono w ruinę, niektóre przerobiono na kluby i restauracje (harbiński kościół Zwiastowania NMP zamieniono w cyrk). Dobra kościelne skonfiskowano, a wszelka działalność religijna została zakazana. Wyznawców prawosławia, których liczbę w tym okresie szacuje się na ok. 30 tysięcy, traktowano jako potencjalnych

32 Statystyczne odzwierciedlenie tego dynamicznego rozwoju, będącego efektem „szczególnego błogosławieństwa Bożego dla misji w pierwszych dwóch dekadach XX w.", można znaleźć w: red. M. T. Stauffer, op. cit., ss. 464-465.

33 Na czele diecezji szanghajskiej stał biskup Symeon Du.

moskiewskich szpiegów. Chińscy duchowni byli więzieni, a wielu z nich zamordowano.

Dopiero lata 80. przyniosły w niewielkim stopniu odbudowę prawosławia w Chinach. Ponownie uznano prawosławne uroczystości Bożego Narodzenia i Wielkanocy, przyznano prawo do świętowania ich, odbudowano również świątynie w Harbinie i Urumqi (stolicy Xinjiang)[34]. Jednakże w chwili obecnej dziesięciotysięczna wspólnota prawosławna w Chinach jest pozbawiona kapłanów i nie ma nawet statusu religii oficjalnie uznawanej przez państwo[35].

Mimo ciężkiej sytuacji Kościoła prawosławnego we współczesnych Chinach działalność Prawosławnej Misji Duchownej w Pekinie nie powinna być odbierana jako porażka. Jej funkcjonowanie w specyficznych warunkach politycznych, w uzależnieniu od struktur państwowych, stanowiło z jednej strony o jej sile i dawało ekonomiczne podstawy funkcjonowania, z drugiej strony stwarzało jednak znaczne ograniczenia. Chociaż w kwestiach administracyjnych i kościelnych misja pekińska podlegała Świętemu Synodowi, to jednak finansowo była zależna od rosyjskiego rządu, a co za tym idzie – otrzymywała polityczne instrukcje od Departamentu Azjatyckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji. W ten sposób przez pierwsze półtora wieku swego funkcjonowania misja pekińska bardziej niż jednostką misyjną była agendą polityczną, odpowiedzialną za kształtowanie stosunków dyplomatycznych między Rosją i Chinami, a jej rozwój był wpisany w sąsiedzkie stosunki między obydwoma potęgami[36].

Pomimo silnych akcentów politycznych misja prawosławna znalazła się w Chinach w znacznie lepszej sytuacji niż propagatorzy wiary rzymskokatolickiej. Wykorzystując ewangelizacyjną ekspansję, jaka charakteryzowała kościół prawosławny w XVII i XVIII wieku misjonarze prawosławni wkroczyli do Chin i osiedlili się w samym sercu Państwa Środka, w Pekinie. Dla misjonarzy katolickich był to przez długie lata cel nieosiągalny[37]. Rosyjscy wyznawcy prawosławia cieszyli się ogromnymi przywilejami: możliwość pobytu w stolicy Chin, przebywania tam przez dekadę, a następnie powrotu do kraju, co było

34 Jako pierwszy został otwarty kościół pod wezwaniem Opieki Najświętszej Marii Panny w Harbinie. W 1986 r. pozwolono grupie chińskich i rosyjskich wyznawców prawosławia odprawiać tam nabożeństwa. Obecnie jest to jedyna działająca świątynia prawosławna na terenie Chin.

35 Status ten mają jedynie: buddyzm, taoizm, katolicyzm, protestantyzm, islam. Wiadomości o obecnej sytuacji Kościoła prawosławnego w Chinach można znaleźć na aktualizowanej systematycznie stronie internetowej, przygotowanej przez Grupę do spraw Studiów nad Prawosławiem w Chinach, działającą przy Departamencie Kościelnych Spraw Zagranicznych Patriarchatu Moskiewskiego (adres internetowy: www.chinese.orthodoxy.ru).

36 Misja pekińska została nawet odnotowana w *Księdze rekordów Guinnessa* jako najdłużej funkcjonująca ambasada świata, por.: red. Mc Whirter and Mc Whirter, *Guinnes Book of World Records*, 1976 Edition, s. 248.

37 Pierwszym jezuitą, który dotarł do Pekinu był Matteo Ricci (1552-1610). Do Chin przybył on w roku 1583 i przez kolejnych 19 lat usiłował dostać się do Pekinu. Żeby to osiągnąć musiał zasłużyć na szacunek i zaufanie chińskich urzędników jako uczony oraz człowiek. 400-lecie osiedlenia się o. Ricciego w Pekinie było w minionym roku uroczyście świętowane przez Stolicę Apostolską. Więcej informacji na temat trudnej drogi jezuitów do stolicy Chin można znaleźć w artykule: J. D. Spence, *Matteo Ricci and the Ascent to Peking*, w: red. C. E. Ronan, B. B. C. Oh, *East meets West. The Jesuits in China, 1582-1773*, Chicago 1988, ss. 3-18.

zjawiskiem unikalnym. Katolicy rzymscy w XVII, XVIII wieku przyjeżdżali do Chin bez nadziei na powrót – dla większości misjonarzy była to zbyt wysoka cena. Do tego dochodzi fakt, że spośród tych, którzy zdecydowali się na głoszenie ewangelii w Chinach, wielu nigdy nie dotarło do Państwa Środka, gdyż droga morska, prowadząca wokół Afryki i przez Indie, była niezwykle niebezpieczna. Pod tym względem misjonarze prawosławni również znajdowali się w znacznie korzystniejszej sytuacji, gdyż podróżowali do Pekinu drogą lądową, z której jezuici nie mogli korzystać. Co więcej – rosyjska misja prawosławna była jedynym przedstawicielem prawosławia w Chinach, podczas gdy misjonarze z Towarzystwa Jezusowego konkurowali na tym polu z dominikanami i franciszkanami, co w pewnym stopniu utrudniało im działalność, zwłaszcza gdy rozpoczął się tzw. spór o obrządki chińskie.

Pomimo tych sprzyjających okoliczności trudno jednak mówić o trwałym sukcesie ewangelizacyjnym Kościoła prawosławnego w Chinach, nawet jeśli uwzględnimy osiągnięcia na tym polu dokonane pod zwierzchnictwem Innocentego Figurowskiego. Cechą charakterystyczną misji prawosławnej była jej zamkniętość. W przeciwieństwie do aktywnej działalności misyjnej (dzieło nawracania) jezuitów misja rosyjska skoncentrowana była w sensie religijnym na sobie samej, nie interesowała się nadmiernie rozpowszechnianiem prawosławia wśród chińskiej ludności Pekinu, Mandżurii czy Mongolii. Znaczny napływ wyznawców prawosławia z rewolucyjnej Rosji zamiast stać się przyczynkiem do otwarcia i wzmożenia działań ewangelizacyjnych, posłużył jeszcze ściślejszemu zamknięciu wspólnoty prawosławnej w ramach mniejszości narodowej. Brak silniejszego zakorzenienia wśród ludności chińskiej zadecydował w pewnym stopniu o obecnym kształcie i zasięgu Chińskiego Autonomicznego Kościoła Prawosławnego.

Niepodważalne są natomiast osiągnięcia misji pekińskiej, jeśli chodzi o działalność naukową. To ona stała się podstawą powstania i rozwoju rosyjskiej sinologii, która rozkwitła dzięki badaczom uczestniczącym w kolejnych misjach, dzięki ich studiom, poszukiwaniom i materiałom przywożonym do Rosji. Ten właśnie aspekt jest obecnie wydobywany w coraz większej liczbie publikacji, jakie ukazują się zarówno w świeckich, jak i w duchownych środowiskach naukowych współczesnej Rosji.

Podporządkowana władzom rosyjskim misja pekińska w konsekwentny sposób wypełniała cele wyznaczone w ukazach carskich na samym początku istnienia tej placówki. Służyła więc przede wszystkim Rosji i Rosjanom, w większym stopniu czerpiąc z chińskiego dorobku niż oferując własny wkład w rozwój Państwa Środka. Zmiana priorytetów, wynikająca z pewnego uniezależnienia się od struktur państwowych, zaowocowała zwiększonym wysiłkiem ewangelizacyjnym na przełomie XIX i XX stulecia, a w efekcie liczba chińskich wyznawców prawosławia wzrosła radykalnie. Procesy dziejowe zniweczyły jednak te osiągnięcia. I chociaż wspólnota prawosławna w dzisiejszych Chinach nie jest zbyt liczna, jednak już sam fakt jej istnienia można traktować jako sukces. Ponieważ zaś Rosyjska Cerkiew Prawosławna czuje się szczególnie zobowiązana wobec Chińskiego Autonomicznego Kościoła Prawosławnego, więc wysiłki w celu jego rozwoju z pewnością nie będą ustawały.